

Туманянц А. Р.,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри
кримінального
процесу Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В НАУКОВОМУ ДОРІВКУ С. А. АЛЬПЕРТА

26 березня 2023 року виповнилося 100 років з дня народження Семена Ароновича Альперта – талановитого педагога, професора кафедри кримінального процесу нашої *alma mater*.

Коли б мене попросили схарактеризувати Семена Ароновича одним словом, я б відповіла – Інтелігент, саме з великої літери: доброзичливий до всіх оточуючих, чуйний, добрий, не здатний на грубість, порядний, вірний своїм ідеалам. Саме таким він був!

Семен Аронович був інтелігентним і в знаннях. Його поважали і любили колеги, студенти. Навіть зауваження він робив інтелігентно, ввічливо, щоб не засмутити, не образити.

Одним із напрямів наукової діяльності Семена Ароновича був інститут суб'єктів кримінального процесу, і це не дивно, адже, зокрема, проблеми їхньої класифікації завжди були вкрай дискусійними. Так, з початку, його кандидатську дисертацію було присвячено процесуальному статусу потерпілого у кримінальному процесі, а далі були роботи: «Участники советского уголовного процесса» (1965), «Защита в советском уголовном процессе прав и законных интересов лиц, понесших имущественный ущерб от преступления» (1984), «Субъекты уголовного процесса» (1997) та ін.

С. А. Альперт слушно зазначав: «Питання про суб'єктів кримінального процесу, їхній процесуальний статус має суттєве теоретичне та практичне значення. Від правильного його вирішення безпосередньо залежить успішна реалізація завдань кримінального судочинства, дієвий захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що беруть у ньому участь. Цим визначається незмінний інтерес до різних аспектів діяльності державних органів, що здійснюють провадження у справі, та осіб, які беруть участь у тій чи іншій формі в кримінальному процесі... не можна не враховувати характер і значення діяльності того чи іншого суб'єкта процесу. Діяльність одних суб'єктів справляє вирішальний вплив на перебіг і результат руху справи, а діяльність інших, хоча і пов'язана з активною участю у процесі, такого значення не має. Водночас діяльність третіх пов'язано з виконанням конкретних, часом епізодичних процесуальних дій» [1, с. 1, 2]. Саме наведений підхід, дозволив Семену Ароновичу так класифікувати суб'єктів кримінального процесу: 1) органи, які ведуть кримінальний процес (основні суб'єкти

кримінальної процесуальної діяльності); 2) учасники кримінального процесу; 3) інші суб'єкти кримінального процесу [1, с. 2].

Ураховуючи обмежений обсяг цієї роботи, не вдаючись до поглибленого аналізу й полеміки з приводу розглядуваного питання, зауважу, що за декілька десятиріч доктринальні підходи до критеріїв класифікації суб'єктів кримінального провадження постійно змінювалися.

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України у 2012 р. (далі – КПК) істотно змінило парадигму кримінального процесу. Новелізація нормативного змісту багатьох інститутів, зокрема, розширення сфери дії такої засади кримінального провадження, як змагальність, детермінували нові концептуальні підходи до розуміння суб'єктів кримінального провадження. Так, уперше отримали нормативне закріплення поняття «сторони кримінального провадження» (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК), «учасники кримінального провадження» (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК), «учасники судового провадження» (п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК). Наведений законодавчий підхід у цілому слід охарактеризувати як позитивний, оскільки дозволяє визначитися з віднесенням того чи іншого учасника до відповідної сторони або учасника кримінального провадження.

Семен Аронович, у свій час, також акцентував увагу на необхідності розмежування понять ««основні суб'єкти процесу» та «учасники процесу»», що, на його думку, мало важливе теоретичне та практичне значення. Професор критично ставився до позицій, відповідно до яких поняттям «учасники процесу» охоплюються всі особи, які беруть ту чи іншу участь у справі – від судді та прокурора до обвинуваченого, захисника, свідка і понятого. На його думку, «по суті, це позбавляє класифікацію суб'єктів кримінального процесу змісту. Розмежування понять “основні суб'єкти процесу” та “учасники процесу” реально відображає те, що закріплено в чинному законі і практиці, що розвивається на його основі. Розмежування цих понять дозволяє не тільки визначити в теоретичному плані те спільне і характерне, що притаманне кожній з зазначених груп суб'єктів процесуальної діяльності, а й безпосередньо вирішити практично важливі питання, які стосуються характеристики повноважень основних суб'єктів процесу, з одного боку, і навіть прав та обов'язків учасників процесу – з іншого. Це, у свою чергу, створює необхідні умови для більш чіткої фіксації в законі правового статусу кожного з суб'єктів, які входять до тієї чи іншої групи, а отже, і для більш ефективної реалізації завдань кримінального судочинства» [1, с. 3–4].

За більш ніж 10 років чинності КПК коло суб'єктів кримінального провадження постійно змінювалося, як і підходи до їхньої класифікації. Утім, на мою думку, найбільш універсальним залишається поділ їх залежно від здійснюваних ними кримінальних процесуальних функцій.

На завершення дозволю запропонувати власне бачення класифікації суб'єктів кримінального провадження:

- 1) суд (суддя, слідчий суддя, присяжний);
- 2) сторона обвинувачення (слідчий, детектив, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, співробітник оперативного підрозділу);
- 3) сторона захисту (підозрюваний; особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не пові-

домлено про підозру у зв'язку з її смертю; обвинувачений; засуджений; виправданий; особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування; їхні захисники та законні представники);

4) потерпілий, його представник та законний представник;

5) інші учасники кримінального провадження:

а) особи, які здійснюють ініціативну допомогу у виявленні й розкритті кримінального правопорушення (заявник, викривач, конфіденційний співробітник);

б) особи, які захищають власний інтерес у кримінальному провадженні, проте не є його стороною (цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники й законні представники; представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, її представник; інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування; особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію); особа, яка не досягла віку кримінальної відповідальності; особа, стосовно якої уповноваженим органом прийняте рішення про обмін як військовополоненого);

в) особи, які володіють спеціальними знаннями (експерт, спеціаліст);

г) особи, які сприяють кримінальному провадженню (свідок та його адвокат, перекладач, понятий, секретар судового засідання, судовий розпорядник, представник персоналу органу пробації, представник служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції, представник медичного закладу (лікар-психіатр), де тримається особа, до якої застосовано примусові заходи медичного характеру, особи, серед яких пред'являється той, що підлягає в'язанню (статисти) тощо);

д) особи, які беруть участь у кримінальному провадженні у зв'язку із застосуванням запобіжних заходів (поручитель; заставодавець; батьки, опікуни чи піклувальники неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, під нагляд яких він переданий; адміністрація дитячої установи, у якій виховується неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений, під нагляд якої він переданий; опікуни, близькі родичи чи члени сім'ї особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їхнє застосування, на піклування яким вона передана; психіатричний заклад (зі звичайним, посиленням або суворим наглядом), у який поміщується особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їхнє застосування).

Я з великою теплотою в серці завжди згадую Семена Ароновича Альперта! Світла пам'ять!

Список використаних джерел

1. Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса. Харьков, 1997. 60 с.

